

Раєцька Людмила Василівна –
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінально-правових дис-
циплін Національної академії внут-
рішніх справ

Попередження злочинності у сфері економіки як засіб забезпечення економічної безпеки держави

У статті проаналізовано внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці нашої держави і запропоновано шляхи подолання економічної злочинності.

Ключові слова: економічна злочинність, економічна безпека, попередження злочинності, загрози, взаємодія.

Система кримінальних загроз економічній безпеці держави здебільшого постає як динамічна система причинно-наслідкових зв'язків із великою кількістю контурів зворотних зв'язків, наявність яких може значно посилювати результати реалізації будь-якої загрози економічній безпеці держави. Ця особливість найпомітніше проявляється на сучасному стані становлення держави, який характеризується наявністю великої кількості глобальних і локальних загроз економічній безпеці держави та швидко зростаючими кризовими ситуаціями внаслідок їх взаємодії.

На даному етапі історичного розвитку України об'єктивно існують реальні внутрішні та зовнішні загрози її економічній безпеці, врахування та попередження яких повинно бути найважливішим елементом державної кримінологічної політики.

Внутрішні загрози:

– незбалансована структура економіки, відсутність окремих життєво важливих галузей та виробництв;

– неконкурентоспроможність національних виробництв через технологічну відсталість промислової бази, надмірну енерго-, ресурсомісткість та низьку якість продукції;

- надмірна монополізація промисловості, каналів руху та збуту товарів, відсутність реальної конкуренції між вітчизняними товаровиробниками;
- стагнація економіки, яка критично загострена проблемою неплатежів;
- занепад і початок руйнування науково-технічного та перспективного високотехнологічного промислового потенціалів, засобів та інфраструктури усіх видів транспорту, зв'язку і телекомунікацій;
- зниження рівня безпеки на підприємствах життєзабезпечення, об'єктах енергетичного, хімічного, транспортного комплексів, інших об'єктах підвищеної екологічної небезпеки;
- поступова втрата вітчизняними товаровиробниками внутрішнього ринку через проведення невваженої експортно-імпоротної політики, недосконалість відповідної нормативно-правової бази, необлаштованість державного та митного кордонів;
- недосконала структура експортної продукції, її переважно сировинний характер;
- некерований відтік за межі України інтелектуальних та трудових ресурсів;
- наявність суттєвих недоліків у функціонуванні фінансово-бюджетної системи, неспроможність податкової системи забезпечити як економічні інтереси вітчизняних товаровиробників, так і повне надходження фінансових ресурсів до доходної частини Державного та місцевих бюджетів, відсутність належного контролю з боку державних органів за цільовим та ефективним використанням бюджетних асигнувань;
- слабкість і недосконалість грошової та банківсько-кредитної систем;
- відсутність розвинутого національного фондового ринку;
- незавершеність формування законодавчої та нормативно-правової бази економічного характеру, неврегульованість питань управління державним сектором економіки;
- низький рівень ефективності державного управління процесами приватизації, наявність суттєвих зловживань у цій сфері;
- негативні наслідки процесів, що відбуваються в соціально-економічній сфері; суттєве падіння життєвого рівня значної частини населення, посилення майнового розшарування суспільства, соціальна незахищеність непрацездатних і пенсіонерів, деградація установ соціальної сфери, обмеження доступу багатьох малозабезпечених людей до системи охорони здоров'я, освіти та культури, погіршення на цій основі фізичного та духовного здоров'я населення, зростання безробіття, поява страйкового руху, нарешті – деградація робочої сили;
- загальна криміналізація економічних відносин: корумпованість у сфері економічної діяльності, поширення організованої еконо-

Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)

мічної злочинності, кланово-олігархічне, монополістичне управління найбільш важливими життєзабезпечуючими галузями економіки, кримінальні зловживання у сфері зовнішньоекономічної діяльності;

– посилення проявів територіального та економічного сепаратизму.

Зовнішні загрози:

– політична залежність процесу реформування економіки України, її структурної та технологічної перебудови від надання світовими фінансовими організаціями, окремими іноземними державами або їх угрупованнями кредитів, іншої фінансової допомоги, передових технологій;

– монопольна залежність від імпорту багатьох видів продукції, особливо стратегічного характеру (енергоносії, сировина та матеріали для життєво важливих виробництв, продукція військового призначення);

– наявність значного зовнішнього боргу, проблеми його реструктуризації та обслуговування;

– протекціоністські заходи найбільш розвинених країн по захисту свого ринку, спрямовані на витіснення українських товарів;

– розбіжність цілей, які переслідує іноземний приватний капітал в Україні, з інтересами економічного розвитку України, проведення ним активної політики по перетворенню України у сировинний придаток високорозвинених країн;

– експортування в Україну окремими іноземними фірмами і корпораціями технологічно застарілих та екологічно небезпечних товарів, а також використання її території для поховання промислових відходів, які можуть завдати серйозної шкоди навколишньому середовищу;

– “відмивання” незаконно здобутих грошових коштів злочинними елементами за кордоном і представниками організованої економічної злочинності в Україні.

Отже, аналіз усієї сукупності загроз об’єктивно потребує комплексного, системного підходу до вирішення питань попередження злочинності та забезпечення економічної безпеки держави.

Залежно від глибини ешелонування факторів детермінації економічної злочинності доцільно об’єднати найголовніші напрямки попередження економічної злочинності в певні загальні масиви.

Подолання протиріч між новими ринковими відносинами, які починають формуватися на засадах економічних механізмів регулювання господарської системи, і залишками суто адміністративного управління економікою. В умовах надзвичайної зарегламентованості підприємницької діяльності, державної монополізації окремих секторів економіки, деформованої податкової політики виживають здебільшого лише “тіньові” структури; інших економіко-правове середовище виштовхує з економічної орбіти.

“Тіньова” економіка виступає як альтернативна форма господарської діяльності, її масштаби залежать від рівня ефективності і здатності легальної економіки задовольняти потреби населення, забезпечити зростання доходів. Тінізація, особливо у сфері економічних, фінансових, виробничих відносин, набрала масштабів *національної епідемії*. Адже в тіні створюється майже половина ВВП, поза банками обертається третина всієї грошової маси. У структурі товарообігу перепродаж становить дві третини. Щорічний відтік капіталу за кордон складає не менше як мільярд гривень. Інтенсивне розширення сфери впливу “тіньового” капіталу є системною загрозою для економіки країни, сприяє її криміналізації, розгулу корупції та організованої злочинності. Виникає необхідність забезпечення безпеки всіх форм господарювання легальної сфери, що неможливо сьогодні без урахування обсягу діяльності “тіньового” сектора – будь-яка статистика не відображатиме реального стану речей. За офіційними даними, обсяг промислового виробництва складає зараз близько 40 % від рівня 1990 р., а споживання електроенергії в промисловості – 87 % [1]. Отже, більше половини галузі працює на “тіньовий” сектор і в офіційну звітність не потрапляє. Згідно з методикою Світового банку, забезпеченість прав власності оцінюється індексом за шкалою від 1 до 5, де 1 відповідає найбільшій забезпеченості. За цією шкалою Україна має низьку оцінку – 4, разом із Румунією, Грузією, Азербайджаном, тоді як США, Німеччина, Канада, Чилі – 1; Чехія та Угорщина – 2; Росія і Бразилія – 3 [2].

Розглянемо питання стосовно вдосконалення нормативно-правової бази щодо регулювання змісту і характеру “перехідних” відносин. Як відомо, в системі економічних відносин головне місце посідають відносини власності. Сьогодні в Україні реально існуючі форми власності не мають адекватних правових та інших механізмів реалізації права власності, що посилює протиріччя в системі економічних інтересів. Наслідком є зростання антагонізму між власниками приватних, корпоративних структур і основною масою населення, подальше соціально-економічне розшарування суспільства.

Відносини власності в ринкових умовах мають в основі приватну власність і економічну реалізацію приватного інтересу – первинного та найпотужнішого в усій системі громадських інтересів, носієм якого виступає конкретна особа. Тому забезпечення її економічної безпеки є первинним і найголовнішим завданням держави в умовах ринкових відносин.

Щодо удосконалення системи управління відповідно до проголошених цілей економічних реформ і методів їх досягнення, необхідно зазначити, що попередження економічної злочинності має бути зорієнтованим на взаємодію державного регулювання та ринкової саморегуляції з урахуванням суспільних і приватних інтересів. Інтереси грома-

дянського суспільства пов'язані, насамперед, з індивідуальними правами і свободами, приватними інтересами. Останні реалізуються через ринковий механізм із властивими йому елементами випадковості та безсистемності. *Питання ж попередження економічної злочинності – це питання такого рівня, для розгляду яких потрібна система, організованість, субординація. Тому їх розв'язанням повинна займатися сама держава, яка відстоює сферу загальних інтересів, і надії в таких випадках виключно на ринкові механізми недоречні.* Самоусунення держави від регулювання ринкових відносин, орієнтація на західні моделі реформ без урахування особливостей української дійсності, повна лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, відмова від захисту вітчизняного виробника та інше зумовило катастрофічне скорочення економічного потенціалу, руйнування вітчизняної індустріальної і продовольчої бази, глибоку структурну кризу, певний занепад фундаментальної науки та галузей, пов'язаних з передовою технологією, розгул злочинності, насамперед, унаслідок незаконного присвоєння власності. Іншими словами, зменшення ролі держави без адекватного вдосконалення економічних методів регулювання веде до втрати контролю над головними сферами економічної діяльності держави.

Фактично за глибиною внутрішніх економічних і соціальних загроз економічній безпеці держави Україна вже перебуває в зоні тотального ризику. Процес поглиблення трансформаційної кризи, зубожіння населення при збереженні неефективної соціальної політики може призвести до соціального вибуху.

Люди вбачають несправедливість у різниці матеріального стану, перш за все, в тому, що не сприймають залежність рівня матеріального добробуту не від трудових зусиль, а від шахрайства, коли сфера виробництва опинилася в “полоні” у посередників між виробниками, споживачами і посадовими особами держави.

Погіршення соціального стану реанімувало в масовій свідомості соціальні цінності та критерії соціальної справедливості: відповідність міри праці і міри споживання, створення соціально орієнтованої економіки, забезпечення рівної можливості досягнення соціального успіху і т. ін. А протиріччя між ціннісними орієнтирами людей і тим, що вони поза власних бажань опинились за бортом прогресу і конституційних гарантій, не може не породжувати соціального незадоволення.

Всі спроби керівництва країни щодо подолання кризи поки що не дають позитивних результатів, що змушує зробити висновок про неправомірність і помилковість заходів, які лежать в основі стратегічного курсу на реформування старої адміністративно-командної системи і становлення ринкової економіки. Концепція монетаризму, що впроваджується керівництвом країни під пильним наглядом МВФ, різ-

ко погіршила всі показники макро- і мікрорівнів і призвела до таких наслідків, як розрив традиційних економічних зв'язків між підприємствами і галузями, державою і людьми; спекулятивне безперервне підвищення цін з боку держави як головного власника всіх ресурсів; зтяжна депресія виробничої сфери та зростання безробіття; перехід від переважного, випереджаючого зростання платоспроможного попиту населення порівняно з відстаючою пропозицією товарів та послуг до уявної, ілюзорної “рівноваги”, що створюється шляхом різкого придушення попиту за рахунок скорочення бюджетного покриття витрат і рівня доходів населення.

Вихід із кризи та структурну перебудову економіки слід здійснювати не політикою “шоку без терапії”, а цивілізованими заходами, які повинні цілеспрямовано забезпечити держава шляхом регулювання макроекономіки. Стоячи на позиціях необхідності найшвидшої відмови від політики лібералізації та переходу до активного державного впливу на хід економічних реформ, ми вважаємо, що прийшов час кардинальної зміни парадигми стратегії та тактики економічних реформ.

Україна та країни СНД несли і продовжують нести тягар надмірного задержавлення, бюрократизації, відчуження людини від праці і виробництва. Тому тут, на відміну від розвинутих країн, виникла потреба якісно нового правового держрегулювання економічних відносин, прийняття пакету законів і нормативних актів, що діють у системі антикризової програми.

Звісно, за роки незалежності в Україні виникло певне правове поле, яке сприяє формуванню ринкових відносин. Але воно поки що не здолало негативний вплив факторів, що стримують ефективний рух до ринку. Так, наприклад, податкова система держави стримує розвиток підприємництва, надходження іноземних інвестицій і змушує людей приховувати свої доходи, що сприяє розвитку “тіньової” економіки, виникненню нових її кримінальних форм. Гостро відчувається відсутність дієвого механізму реалізації багатьох законів, покликаних регламентувати ринкові процеси. Так, не діють важливі положення законів України “Про банкрутство”, “Про оплату праці”, “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності” та інших.

Постійне погіршення криміногенної ситуації в економіці – одна з головних ознак стану нашої країни. В економічній сфері криміналізація вирізняється глобальним характером і охоплює практично всі ланки господарського життя – відносини власності, фінансову і банківську діяльність, виробництво, торгівлю, сферу послуг, зовнішньоекономічні зв'язки. Саме в економіці спостерігаються найбільш небезпечні прояви організованої злочинності, що явно орієнтується на кримінальний за-

хист позицій у ключових галузях економіки з наступним злиттям із державними органами, доступом до управління, у владні структури. Все це призводить до вагомих економічних збитків і витрат, негативно впливає на ділову активність і залучення зарубіжних інвесторів. При таких тенденціях розвитку криміналізація здатна не лише уповільнити, а й взагалі зупинити подальший прогресивний розвиток суспільства. Цьому сприяє поглиблення трансформаційної кризи і пов'язана з нею атмосфера невизначеності, невпевненості, що породжує не лише соціальну індиферентність і апатію, а й зростання рівня злочинності. Таким чином, набули розвитку процеси, що становлять загрозу незалежності та економічній безпеці України.

Вітчизняна економічна і правова наука поки що не знайшли оптимальних підходів до правильного виміру нелегальної господарської діяльності або ступеня корупції [4, 5]. До того ж це не завжди можливо. Разом з тим, без урахування “тіньового” сектору сьогодні неможливо провести глибоке економічне дослідження будь-якої проблеми протидії економічній злочинності.

Аналіз стану криміналізації суспільних відносин дозволяє дійти висновку щодо необхідності радикальних змін у підходах до забезпечення безпеки держави і, насамперед, економічної безпеки. Оскільки економічні відносини є базисними, вони визначають своїм характером і рівнем розвитку всі інші суспільні відносини. Так само без економічної безпеки країни неможливо забезпечити всі інші сфери безпеки, національну безпеку в цілому. Для цього потрібна Державна концепція національної економічної безпеки як складова частина Основ національної безпеки України. Вона матеріалізується у забезпеченні відповідного рівня економічного розвитку та є основою стратегії економічної безпеки. Така стратегія розробляється відповідно до конкретного соціально-економічного стану суспільства та наявних внутрішніх і зовнішніх загроз. Це означає, що при формуванні та реалізації державної стратегії в сфері економічної безпеки необхідно врахувати всі умови та чинники трансформаційного періоду, і, перш за все, нестабільність й неоднорідність економічних інтересів суспільства, держави і особи, їх суперечливість, соціальні обмеження, як базу економічної злочинності.

Список використаних джерел

1. Інформаційно-статистичний довідник. – К. : Кабмін України, 2000. – 133 с.
2. Відновлення на засадах справедливості : Меморандум про економічний розвиток України. – К. : Світовий банк, 1999. – 132 с.
3. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег / Кейнс Дж. ; [пер. с англ. проф. Н. Н. Любимова] ; под ред. д. э. н., проф. Л. П. Куракова. – Москва : “Гелиос АРВ” 1999. – 348 с.

4. Андерсон Р. Экономическая теория преступности [Электронный ресурс] / Р. Андерсон // Экономическая теория преступной и правоохранительной деятельности. Экономическая теория преступлений и наказаний : Реферативный журнал. – М. : Изд.-во РГГУ, 1999. – Вып. 1. – с. 72–77.

5. Филлипс Л. Экономическая теория контроля над преступностью [Электронный ресурс] / Филлипс Л., Воти Х. Л. – младший. – Режим доступа : <http://corruption.rsun.ru/magazine/1/n1-13.shtml>.

В статье проанализированы внутренние и внешние угрозы экономической безопасности нашего государства и предложены пути преодоления экономической преступности.

The article deals with the analyses of the internal and external threats to the economic security of our state, the ways of overcoming economic crime are offered.

Стаття надійшла до редакції журналу 31 жовтня 2011 року.